

УДК 321.8

Юлія Трач

РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХ КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ

Анотація. Схарактеризовано культурологічні наслідки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, розглянуто вплив глобалізації на культуру, звернено увагу на проблеми та ризики інформаційного суспільства.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, культура, глобалізація, інформаційне суспільство.

Аннотация. Рассмотрены культурологические последствия развития информационно-коммуникационных технологий, влияние глобализации на культуру, проблемы и риски информационного общества.

Постановка проблеми. Одним з найдієвіших і найперспективніших чинників розвитку процесу глобалізації суспільства є нові технології інформаційних комунікацій, які останніми роками стрімко розвиваються й кардинальним чином змінюють звичні уявлення про простір і час. Характерними особливостями процесу глобалізації стали широкомасштабна комп'ютеризація суспільства, використання цифрових технологій і оптиковолокнової техніки зв'язку, а також передання даних супутниковими каналами та через міжнародну телекомунікаційну мережу Інтернет.

Сьогодні в світі вже більше 250 млн комп'ютерів, з яких близько 90% є персональ-

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, культура, глобализация, информационное общество.

Summary. Exposed and described cultural consequences of development of informative-communicative technologies, it is considered an influence of globalization on culture, paid attention on problems and risks of informative society.

Key words: informative-communicative technologies, culture, informative society.

ними, і їх кількість і далі зростає. Внаслідок науково-технічних досягнень у сфері інформатики вартість передання інформації на великі відстані різко скоротилася, а обсяги телекомунікаційних послуг населенню значно зросли. За деякими прогнозами, вже найближчими роками стануться якісні зміни в забезпеченні населення послугами зв'язку і цифрових інформаційних комунікацій. Так, наприклад, очікується, що телефонний зв'язок стане доступним більшості жителів нашої планети, а кількість користувачів мережі Інтернет досягне 3 млрд осіб, тобто фактично кожна сім'я буде пов'язана з цією мережею. Все це означатиме перехід на принципово новий рівень

розвитку цивілізації у сфері інформаційно-комунікаційних технологій порівняно з минулим століттям. Адже відомо, що ще 2000 р. половина жителів планети не зробила жодного телефонного дзвінка через відсутність телефонного зв'язку.

Процеси такого стрімкого поширення та загального проникнення інформаційних технологій в усі сфери життя, незважаючи на кілька десятиліть досліджень, й досі залишаються дискусійним питанням, що актуалізує необхідність розгляду наслідків поширення інформаційних технологій у суспільстві з погляду культурології та визначає *мету цієї статті*.

Аналіз публікацій і досліджень з теми.

Вичерпний аналіз публікацій і досліджень з проблем глобалізації, зокрема інформаційної глобалізації та розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у сучасному суспільстві видається неможливим з огляду на їх значну кількість, різноманітні підходи до розгляду проблеми тощо та обмеженість обсягу статті. Однак у межах цієї публікації слід звернути увагу на дослідження таких авторів, як Д. Белл, А. Уткін, Д. Гелбрейт, А. Дріккер, В. Кутирьов, Л. Скворцов, П. Сорокін та інших, які зробили значний внесок у розробку питань, пов'язаних як з глобалізацією загалом, так і з глобалізацією інформаційної сфери зокрема [1; 3; 8; 9; 15; 16; 17; 19].

Здійснений аналіз концепцій глобалізації свідчить, що, на думку її прихильників, процес небувалого розвитку інформаційних комунікацій матиме революційні наслідки не лише для світової економіки, а й для світової культури, оскільки він створює можливості для проникнення в раніше закриті суспільства, “вивільняє уми” і формує спільну, єдину й цілісну глобальну культуру. Проте, коли говорять про процес глобалізації культури, то зазвичай мають на увазі поширення впливу культури західної цивілізації (й особливо американської культури) на всі інші культури світу.

У численних висловлюваннях стосовно процесів глобалізації поширена критична думка про її вкрай негативний вплив на стан культури. Глобалізація, як стверджують її супротивники, зумовлює зникнення культурної

самобутності багатьох не лише малих, а й великих народів, під її впливом формується загальний, уніфікований культурний стандарт тощо. Звичайно, культурний ландшафт сучасного світу змінюється: поступово зникають багато звичаїв, церемоній, ритуалів, форм поведінки, тоді як переважна частина суспільства засвоює нові, багато в чому схожі форми життя, відповідні реаліям нашого часу. Проте ці явища зумовлені не глобалізацією, а модернізацією. Глобалізація ж є результатом, але не причиною.

Модернізація, своєю чергою, як намагання слаборозвинених суспільств наздогнати передові, змінює звичні засади життя, традиційні шаблони поведінки, культурні норми протягом не одного століття. Завдяки збільшеній відкритості світу, розвитку новітніх засобів комунікації люди різних культур одержують вичерпне уявлення один про одного. І це сприяє їх звільненню від помилкових уявлень про переваги іншого способу життя, дає змогу побачити недоліки тих іноземних культурних моделей, які ще порівняно недавно сприймалися як беззаперечний зразок для наслідування. Не випадково сьогодні в країнах Сходу західні (і особливо американські) стандарти поведінки і форми організації суспільного життя, що ще кілька десятиліть тому були своєрідним орієнтиром, втрачають тут колишню привабливість, що свідчить про самостійність людей в оцінюванні небезпек, пов'язаних з іноземними культурними впливами.

Безумовно, культурний вплив — не завжди добро. Тут багато залежить від здатності місцевої культури до творчого сприйняття зовнішніх впливів, уміння трансформувати те, що запозичується, відповідно до власних традицій і цінностей, відкидаючи при цьому все те, що з цими цінностями несумісне. Але це — проблема внутрішнього потенціалу, творчої змагальності самої культури, а не зовнішніх регламентацій і штучних заборон.

Більшість поточних підсумків глобалізації так чи так пов'язана з економікою, яка, спираючись на досягнення науково-технічного прогресу, з інструмента господарського життя прагне перетворитися на філософію та ідеологію світу, що глобалізується, тобто безпо-

середньо формулювати значення людського буття та спосіб людського розуміння світу.

Інформаційні технології є матеріальним втіленням і безпосередньою рушійною силою процесу глобалізації — знищення адміністративних бар'єрів між країнами, планетарне об'єднання регіональних фінансових ринків, набуття фінансовими потоками, конкуренцією, інформацією і технологіями загальної, світової ваги. Найважливішою ознакою глобалізації є формування єдиного в масштабах усього світу не просто фінансового чи інформаційного ринку, а фінансово-інформаційного простору, в якому дедалі більшою мірою здійснюється не лише комерційна, а й уся діяльність людства як така.

Інформаційні технології мірою свого розповсюдження звели до мінімуму значення просторових бар'єрів на ринках. Це призвело до справді принципових змін. У розвитку глобалізації конкуренції спостерігається впевнений і широкомасштабний розвиток двох взаємодоповнювальних і взаємозумовлених тенденцій. З одного боку, відбувається, — і це є однією з наочних, широко відомих і самоочевидних ознак глобалізації, — формування внаслідок злиття раніше відокремлених один від одного регіональних сегментів єдиних загальносвітових ринків, передусім, у фінансовій та інформаційній сферах.

З іншого боку, спостерігається значно менш популярна, проте не менш важлива поступова інтеграція окремих глобальних ринків різних фінансових інструментів в єдиний світовий ринок фінансів, що безпосередньо виражається в практично неухильному зниженні “ціни переходу” для капіталів з одного фінансового інструменту в інший. Таке поєднання процесів об'єднання і фактичного злиття “регіональних” і “галузевих” фінансових ринків в один-єдиний загальносвітовий фінансовий ринок дедалі нагальніше ставить на порядок денний питання про виникнення у фінансовій сфері глобальних монополій, що мають значну, небувалу раніше владу в масштабах загальносвітових ринків.

Усе це дає змогу говорити про економічну нерівність, яка зростає мірою розвитку глобальної світової економіки. За деякими оцін-

ками, входження країни в світ економіки, що глобалізується, стає можливим за умови, що середній річний прибуток на душу населення в цій країні перевищить 10 тис. доларів. А таких країн у світі небагато, наприклад, лише зовсім недавно цю межу здолали такі країни, як Греція, Португалія й Південна Корея [6].

Внаслідок нової інформаційної революції, що відбувається на наших очах, світова спільнота стає мобільнішою, інформаційно пов'язаною. Водночас радикально змінюються традиційні уявлення про простір і час — важливі категорії людського буття, що розглядається як один з найбільш гуманітарних наслідків інформаційної глобалізації суспільства та істотної інтенсифікації інформаційних комунікацій. І справді, сьогодні сучасні інформаційні технології, такі як електронна пошта, інтерактивний обмін інформацією в мережі Інтернет, стільниковий мобільний зв'язок, уможливають здійснення та підтримання оперативного обміну між абонентами в багатьох розвинутих країнах світу, які вже засвоїли та широко використовують ці технології. На думку К. Коліна, “з інформаційного погляду світ стає дедалі більш взаємопов'язаним. Його розміри ніби зменшуються. Відстані вже не здаються такими великими, як раніше. Вони вже меншою мірою відділяють людей один від одного, завдяки можливості постійного спілкування між собою. Та й питання часу в інформаційному суспільстві буде мати дещо інше значення, оскільки зміниться саме психологічне сприйняття часу, яке стане динамічнішим” [7].

Однак придбання і використання країною нових інформаційних технологій пов'язане з необхідністю мати в своєму розпорядженні не лише відповідні фінансові можливості, а й певний рівень інформаційної культури суспільства. Інформаційна культура суспільства характеризує його здатність формувати й використовувати інформаційні ресурси, сучасні засоби інформатики та інформаційні технології на користь забезпечення життєдіяльності й розвитку суспільства. А це багато в чому залежить від рівня розвитку системи освіти, адже саме освіта дає людині широкий світогляд, формує у людей нові інформаційні по-

треби. Слід наголосити, що сучасна інформаційна культура не зводиться лише до навичок використання обчислювальної техніки і телекомунікаційних систем. Це поняття набагато ширше. Воно охоплює і готовність людей сприймати нову інформацію, тобто передбачає певний рівень розвитку інтелекту, й володіння поширеними міжнародними мовами, на яких сьогодні представлені сучасні наукові, економічні й інші знання, і багато іншого, зокрема, вміння спілкуватися з іншими людьми. Від розвитку нової інформаційної культури сьогодні залежить дуже багато, оскільки історія свідчить, що лише ті новини й винаходи, які сприймалися культурою, зрештою одержували свій розвиток в суспільстві. Або ж, навпаки, їх розвиток затримувався на багато років.

Саме тому сьогодні переважну більшість передових засобів інформатики і нових інформаційних технологій зосереджено в багатих розвинутих країнах. Так, наприклад, сьогодні 50% користувачів мережі Інтернет мешкають у США, 40% — у Європі, 5% — у Японії та Кореї і лише 5% — у всьому іншому світі [19]. Таким чином, інформаційна глобалізація загострює інформаційну нерівність між багатими і бідними країнами. Інформаційна нерівність є новою глобальною проблемою розвитку цивілізації [6], яка на сьогодні ще дуже мало вивчена. Ця проблема не зводиться лише до інструментально-технологічних аспектів забезпечення доступу людей до нових засобів комунікації та інформаційних ресурсів (так звана цифрова нерівність). Вона має глибше коріння культурологічного характеру й тому цілком заслуговує на спеціальне дослідження.

Один із дуже важливих культурологічних наслідків розвитку процесу глобальної інформатизації суспільства полягає в глобалізації індивідуальної й суспільної свідомості. На думку відомого американського аналітика Френсіса Фукуяма, сьогодні жодна країна світу не може повною мірою захистити себе від впливу глобальних засобів масової інформації й комунікації, оскільки будь-яка тенденція, характерна для одного регіону земної кулі, швидко знаходить свій відгук в інших регіонах, віддалених на десятки тисяч кілометрів. Сучасні уряди в умовах інформаційної глобалізації

вже не в змозі ізолювати своє населення від дії колосальних потоків найрізноманітнішої інформації про себе й інші народи, про способи вирішення ними соціально-економічних та інших проблем. Тому свідомість людей у XXI ст. формуватиметься не лише під впливом ситуації в своїй країні, а й також значною мірою під впливом інформації із зовнішнього світу. А це вже принципово нова гуманітарна ситуація, яка потребує негайного критичного аналізу та обґрунтування. Крім того, одним з найнебезпечніших джерел загроз інтересам суспільства окремі науковці вважають значне розширення можливості маніпулювання свідомістю людини завдяки формуванню навколо неї індивідуального “віртуального інформаційного простору”, а також можливості використання технологій впливу на її психічну діяльність [4, 15], йдеться, зокрема про інформаційно-психологічний вплив: обробка громадської думки, управління динамікою формування менталітету, викривлення індивідуальної та суспільної свідомості [5].

Важливою тенденцією розвитку цивілізації, зумовленою розвитком глобальної інформатизації суспільства є помітне сповільнення процесу урбанізації суспільства в розвинутих країнах. Якщо раніше в цих країнах прогнозувалася поява гігантських мегаполісів із чисельністю населення близько 50 і більше мільйонів осіб, то сьогодні такі перспективи видаються малоімовірними. І причина тут у тому, що саме завдяки успіхам у сфері інформатизації суспільства у багатьох людей з'явилися реальні можливості для життя й професійної діяльності поза великими містами.

Уже сьогодні багато хто живе в передмістях або невеликих містах і цілком успішно займається своєю професійною діяльністю, використовуючи для спілкування з колегами засоби сучасних інформаційних комунікацій — електронну пошту, мобільний телефонний зв'язок, інтернет-телефонію, глобальні й корпоративні інформаційно-телекомунікаційні мережі.

У зв'язку з їх розвитком виникають нові форми зайнятості, більш гнучкі, розподілені в часі й просторі графіки та режими роботи. Між працедавцями і працівниками встанов-

люються віртуальні дистанційні взаємовідносини з виконання індивідуальних чи групових завдань, які одержали назву “телероботи”. Ефективність таких видів зайнятості очевидна і з кожним роком набуває дедалі більшого поширення. Із зростанням телероботи і віртуальних підприємств чинник географічного місцезнаходження організацій слабшатиме, залишаючи більше місця для впливу місцевих співтовариств і соціальних мережевих структур. У сучасному світі формується принципово новий, інформаційний спосіб життя і професійної діяльності, який дає змогу досить ефективно використовувати розподілені людські та інформаційні ресурси й, безумовно, суттєво впливатиме на всі сфери життєдіяльності суспільства, зокрема й культуру.

Сучасні інформаційні й телекомунікаційні технології, зростання ролі інформації та знання в суспільстві зумовили появу не лише різноманітних соціальних ефектів, а й привели до виникнення нових течій суспільної думки, відомих як постіндустріальна теорія, концепція постмодернізму, концепція “технотронного суспільства”, теорія “суспільства знання”, концепція інформаційного суспільства, концепція постекономічного суспільства, теорія інформаційного суспільства.

Зокрема, з інформаційним суспільством в останнє десятиліття пов’язують великі очікування. Вважається, що інформаційне суспільство має величезний потенціал для поліпшення якості життя всього людства й кожної людини зокрема, розширює можливості для малого і середнього підприємництва, для оптимального використання місцевих умов і ресурсів, для розвитку управління, освіти й охорони здоров’я. На цьому ґрунті створюються передумови для значного підвищення ефективності виробництва, для економії природних ресурсів і захисту довкілля, для переходу до стійкого розвитку. Водночас, усвідомлюючи всі переваги інформаційного суспільства, не можна не враховувати, що воно створює не лише нові рішення й можливості, а й нові проблеми та ризики, наприклад, неможливість інтелектуального осмислення великого

обсягу інформації й, у зв’язку з цим, втрату стабільності; інформаційне маніпулювання й супутні йому стреси; монополії в інформаційних технологіях як спосіб експлуатації країн, що розвиваються; тотальний інформаційний контроль і обмеження на поширення інформації й новітніх інформаційних технологій. Крім того, виникають питання: чи зможуть люди пристосовуватися до цих змін, чи породжують інформаційні й телекомунікаційні технології нові робочі місця або ж руйнують ті, що вже склалися, чи збільшить складність і висока вартість сучасних технологій розрив між індустріальними і менш розвинутими країнами, молодим і старшими поколіннями, тими, хто вміє з ними поводитися, і тими, хто їх не знає. Очевидно, що перехід до масового використання новітніх інформаційних і телекомунікаційних технологій неминуче породить серйозний соціальний стрес, дасть технічну можливість групам людей, які володіють засобами масової інформації і комунікації певною мірою й за необхідності контролювати все суспільство загалом і кожну людину зокрема.

Отже, на підставі вищевикладеного можна зробити **висновок**, що найважливіші тенденції розвитку сучасного суспільства, пов’язані з процесом його глобалізації, серйозно та багатопланово вплинуть на компоненти гуманітарної сфери суспільства. Сукупність цих дій і становитиме головний зміст того нового загальноцивілізаційного феномену, який дедалі виразніше проявляється сьогодні та який кваліфікують як нову гуманітарну революцію, розвитку якої слід чекати в найближчі десятиліття XXI ст. Ця революція призведе не лише до радикальних змін у сфері освіти, науки й культури, а й також багато в чому змінить і світогляд людей у всіх країнах світу, їх ставлення до природи, до себе та до інших людей.

Проте у будь-якому разі головні проблеми майбутнього людства вирішуватимуться не в економічній чи політичній сферах, а у сфері культури, яка й повинна стати найближчими роками центром уваги в контексті проблем стійкого розвитку цивілізації.

Література:

1. *Гэлбрейт Д. К.* Кризис глобализации / Д. К. Гэлбрейт // Проблемы теории и практики управления. — 1999. — № 6. — С. 15–21.
2. *Делягин М.* Мир 2010–2020 годов: некоторые базовые тенденции и требования к России [Электр. ресурс] / М. Делягин. — Режим доступа: <http://www.imperativ.net/iprog/deliagin.htm>. — Загол. с экрана.
3. *Дриккер А. С.* Эволюция культуры: информационный отбор / А. С. Дриккер. — СПб., 2000. — 184 с.
4. *Емельянов Г. В.* Проблемы обеспечения безопасности информационного общества / Г. В. Емельянов, А. А. Стрельцов // Информационное общество. — 1999. — Вып. 2. — С. 15–17.
5. *Ермолаев Ю. Л.* Информационная глобализация — не прогресс, а тупик человечества [Электр. ресурс] / Ю. Л. Ермолаев. — Режим доступа: www.apocalypse.orthodoxy.ru/inn/0604.htm. — Загол. с экрана.
6. *Колін К. К.* Глобализация и гуманитарное знание [Электр. ресурс] / К. К. Колін. — Режим доступа: [/www.zpu-journal.ru/zpu/2005_3/Kolin/10.pdf](http://www.zpu-journal.ru/zpu/2005_3/Kolin/10.pdf). — Загол. с экрана.
7. *Колін К. К.* Информационная глобализация общества и гуманитарная революция [Электр. ресурс] / К. К. Колін. — Режим доступа: spkurdyumov.narod.ru/D37Kolin.htm. — Загол. с экрана.
8. *Кутырев В. А.* Естественное и искусственное: борьба миров / В. А. Кутырев. — Нижний Новгород, 1994. — 90 с.
9. *Кутырев В. А.* Культура и технология: борьба миров / В. А. Кутырев. — М.: Прогресс-Традиция, 2001. — 239 с.
10. *Мельянец В. А.* Информационная революция — феномен “новой экономики” / В. А. Мельянец // Мировая экономика и международные отношения. — 2001. — № 2. — С. 10.
11. *Пелипенко А. А., Яковенко И. Г.* Культура как система / А. А. Пелипенко, И. Г. Яковенко // Человек. — 1997. — № 5. — С. 80–90.
12. Практика глобализации: игры и правила новой эпохи [Электр. ресурс] / О. В. Братимов, Ю. М. Горский, М. Г. Делягин, А. А. Коваленко; Под ред. М. Г. Делягина. — М.: Изд. дом „ИНФРА-М”, 2000. — 343 с. — Режим доступа: <http://www.imperativ.net/iprog/deliagin.htm>. — Загол. с экрана.
13. *Савицкая Т. Е.* Постсовременный мир: изменение культурной парадигмы / Т. Е. Савицкая // Глобальное сообщество: Картография постсовременного мира. — М.: Изд. фирма “Восточная литература”, 2002. — С. 75–87.
14. *Самохвалова В. И.* Метафизика глобализации. От утопии к антиутопии / В. И. Самохвалова // Труды Клуба ученых “Глобальный мир”. 2002 г. — М.: Изд. дом “Новый век”, 2003. — Т. 2. — С. 5–15.
15. *Скворцов Л. В.* Информационная культура и цельное знание / Л. В. Скворцов. — М., 2001. — 288 с.
16. *Скворцов Л. В.* Культура самосознания: человек в поиске истины своего бытия / Л. В. Скворцов. — М., 1989. — 319 с.
17. *Сорокин П. А.* Человек. Цивилизация. Общество / П. А. Сорокин. — М.: Республика, 1992. — 453 с.
18. *Тойнби А.* Постигание истории / А. Тойнби. — М., 1991. — 354 с.
19. *Уткин А. И.* Глобализация: процесс и осмысление / А. И. Уткин. — М., 2001.